

ЛИСТУВАННЯ ІВАНА ФРАНКА Й АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО СТОСОВНО ПЕРЕКЛАДУ КЛОУСТОНА

ЦІЛКОМ логічно, що Іван Франко (1856–1916) як редактор літературно-наукового та громадсько-політичного двомісячника “Житє і слово” (1894–1897) прагнув, аби кожне його число і другого року видання викликало жваве зацікавлення найширшого загалу. Й він, безперечно, добре усвідомлював, що досягнути цього можна лише за рахунок змістовних публікацій. У листі (1 січня 1895 р.) до М. Драгоманова (1841–1895) він докладно виклав тематику тих матеріалів, які збирався вмістити в першій та другій книжках свого часопису. Наприклад, саме в цих номерах було надруковано статтю французького вченого Моріса Верна “Євангеліє” в українському перекладі Лесі Українки. І Франко писав, що “бажав би порозумітися” з досвідченим публіцистом, “що в тій матерії давати далі?” [Франко 1986б, 8].

Він сам подав до розгляду Драгоманова намічені публікації. Перша з них – стаття єп. Порфирія Успенського (1804–1885) про богомолів. Франко пояснив, чим вона була привабливою для його журналу. Друга (котру він вже почав перекладати) – Introduction Клоустона до його ж книги “Popular tales...” Він завважував, що ця вступна стаття йому подобається більше, ніж аналогічна (“ширша по закрою, а плиткіша по виконанню”) стаття Коскена (вступ до його “Contes Lorraines”). А ще зізнавався, що його “надто... заманює” перекладати Клоустона, аби “підучитися ліпше англійської мови”. Франка також цікавило, чи знайомий Драгоманов з цією працею Клоустона і якої він думки про “його студію о казках і оповіданнях” [Франко 1986б, 9].

Принагідно автор листа згадував, що колись Драгоманов пропонував йому пригледітися до Клоустона, але до іншої його книги. А в даному разі мова ітиме про двотомне дослідження англійського етнографа Вільяма Александра Клоустона “Popular tales and fictions, their migrations and transformations” (Лондон, 1887).

Франко нагадував також, що колись Драгоманов обіцяв надіслати переклад статті Коскена зі своїми примітками, запевняючи, що надрукував би його. Отже, Коскен або Клоустон “пішли б якнайшвидше” в 3-й книжці редагованого ним журналу. Емануїл Коскен – французький фольклорист – відомий насамперед завдяки своїй книзі “Les contes populaires de Lorraines” (Париж, 1886). Франко запрошував свого давнього порадики до активної співпраці з часописом “Житє і слово”, пропонував теми для статей-розвідок. А ще Франко волів знати, чи “панна Леся”, тобто Леся Українка, не взялася б до перекладу “Торквемади” Віктора Гюго. Він хотів надрукувати “сю драму по-нашому” і вважав, що кращого перекладача йому не знайти [Франко 1986б, 9, 448].

Прагнув Франко почути і думку Кримського про низку етнографічних праць, котрі мав намір опублікувати українською мовою у новій серії своєї “Літературно-наукової бібліотеки” (1889–1898). У листі (10 березня 1895 р.) він запропонував на його розсуд кілька досліджень визначних європейських учених. Франко хотів познайомити українців з такими набутками в галузі етнографії та фольклористики:

1) передмова Клоустона до його книжки “Popular tales...”;

2) стаття Коскена стосовно єгипетської казки про двох братів “яко specimen (тобто зразок. – О.В.) одної з найстарших звисних казок і порівнюючого досліду над нею”;

3) стаття Порфирія Успенського (з його книги “Восток православный”) про богомолів, у якій, на думку Франка, було добре описано та критично проаналізовано їхні вірування. Він вважав за потрібне додати до статті історичний огляд досліджень з даної теми Франьо Рачкі (1828–1894) – хорватського історика, Костянтина Іречека (1854–1918) – чеського історика, Якова Шмідта (1779–1847) – російського орієнталіста, Іоанна Деллінгера (1799–1890) – німецького історика й католицького богослова;

4) розвідка М. Драгоманова про дуалістичне творення світу;

5) дослідження “Історія чорта” Артуро Графа (1848–1913) – італійського поета й літературознавця, який розглянув образ цього персонажа у світовій літературі.

Підсумок викладеного такий: “сей план” подається Кримському “на увагу”, і лише після одержання відповіді почнеться “його виконання” [Франко 1986б, 29–30, 458].

У листі з Москви (15 березня за н.ст. 1895 р.) Кримський повідомляв, що запропоновані Франком публікації переглянув “укупі” з Костянтином Фрейтагом (1874–?) – російським філологом-орієнталістом, який, до речі, підтримував коштом журнал “Житє і слово”, а також видання у Львові книжок європейських учених і згодом – літературно-публіцистичної спадщини М. Драгоманова. Їхня спільна думка полягала в тому, що статтю Успенського “треба безумовно одкинути, бо оригінал – російський, тим часом жертвувателю має на меті видати такий твір, якого нема ані по-російськи, ані по-польськи: треба, бачте, видати таку книжку, щоб вона звернула на себе увагу неукраїнців і примусила їх узяти в руки українську книжку” [Кримський 1973, 170]. Радив також що-небудь видавати й історичне, філософське, тобто наукове...

Стосовно Клоустона Кримський вважав, що перекласти його було б “непогано”, але не лише передмову, а весь твір, та “втім, ще подивимось”, оскільки усвідомлював, що на “ціле” дослідження англійського етнографа грошей не вистачить. Через два дні вчений висловлювався дещо інакше: треба спершу опублікувати Клоустонову передмову, а про подальше друкування розмова відбудеться пізніше. Перекладати статтю він був готовий сам, бо треба, щоб “наріччя було українське”. Розповів про прикру обставину: виявилось, що в Москві примірник Клоустонового дослідження є лише у професора Харківського й Московського університетів Олександра Кирпичникова (1845–1903). Зізнається, що звернувся до нього, та лише десь через півтора місяця “могтимо” позичити. Просить Франка надіслати йому перший том, який обіцяє через короткий час повернути разом з перекладом передмови. *А перекладати англійського етнографа*

йому “подобаеться, бо стосується” його “спеціальності” (виділено мною. – О.В.) [Кримський 1973, 171–172].

У листі від 26 березня 1895 р. Франко пише, що перший том Клоустона вже надіслав [Франко 1986б, 35]. А вже у листі від 12 квітня того ж року Кримський поділився із Франком новиною, що він нарешті має власний примірник дослідження англійського етнографа та надіслав Франкові частину рукопису (близько 2-х аркушів). Просить дозволу дотримуватися правопису Желехівського (тобто з буквою *і*), сподівається, що редактор видання не заперечуватиме. Також зазначає, що рукопис не зовсім охайний, бо готувався без чернетки, за що просить вибачення. Вважає, що перший аркуш доцільно друкувати із заголовком книги, аби можна було показати Фрейтагові, який на видання книжки Клоустона уже виділив кошти, про що Франко сповіщав у листі від 13 березня 1895 р. Драгоманову.

Кримський пропонував, аби Франко зробив власний переклад Коскена, вмістити його наприкінці книжки. Передбачав видрукувати не лише Introduction, а й окремі “глави” з книги Клоустона. Порада щодо цього не є зайвою, бо “голова добре, а дві краще” [Кримський 1973, 173].

Франко невдовзі у листі від 17 квітня 1895 р. зазначав: якщо є бажання, то можна перекласти з Клоустонові праці ще першу главу зі спеціальних дослідів, оскільки вона досить цікава. Проте українська книжка буде великою за обсягом, тому, можливо, не варто у ній вміщувати Коскена (“лишити напотому”). Він зробив коротеньку характеристику його наукових роздумів і методів дослідження (“розсікати кожну казку на її дрібні” частини що, на погляд автора листа, не дозволяло дійти певних висновків). Франкові здається, що праця належить до категорії спеціальних, навіть суто бібліографічних дослідів. Хоча він вважає, що можна “наших людей” познайомити з даною розвідкою, зробивши з Коскена “вибірку на томик”, а Клоустона “лишити самого в собі”. Франко хотів також знати думку Кримського, чи не доцільно було б зараз видати окремою книжкою половину першого Клоустонового тому (“до кінця досліду про Амура і Псіхею”). Гадає, що “томик” був би гарним та

недорогим. А згодом можна було б видати і другу половину тому.

Франко висловив певні претензії до перекладу: автор надто прагне подати Клоустона популярно, ніби видання призначено для дітей, тобто вдається до белетристичної манери викладу матеріалу, а цього не слід допускати. Не задовольняє Франка й те, що в надісланих рукописах наявні довгі цитати мовою оригіналу, і він просить Кримського перекладати англійські вірші на нашу мову. Повідомляє, що сам уже подбав, аби вони зазвучали українською. Застерігає від неправильного написання окремих слів тощо. Подеколи доповнює подану Кримським бібліографію. А загалом Франко радів, що книжка Клоустона все-таки побачить світ, буде цікавою для молодих фольклористів – повчальною, “інструктивною”. Просить з рукописами Клоустона і “Шах-наме” Фірдоусі не баритися [Франко 1986б, 39–40].

У листі від 11 травня 1895 р. Франко запевняє Кримського, що стосовно мовних питань припиняє з ним сперечатися, за винятком букви *ї*, котрої немає у друкарні. Буде лише підправляти деякі “анаклюти”, тобто синтаксичні помилки, бо вони до певної міри ускладнюють читачеві сприйняття змісту опублікованого матеріалу. Франко просить “прочитати уважно друковане, й коли побачите, що я зробив Вам де-небудь кривду, то напишіть, щоб я нічого далі не тикав у Вашім тексті, а я піддамся Вашій волі”. Водночас наголосив, що книжка поширюватиметься серед галицької громади, а тому мова має бути чисто українською, однак не надто “озірянською” (за терміном адресата). З цього приводу в “Коментарях” пояснюється, що згадане визначення взято з оповідання Кримського “Сирота Захарко”, де хлопець із Озірної сперечається з дівчиною із сусіднього села Неморожа про те, де краще говорять. З тих міркувань Франко буде в перекладі виправляти неологізми (даються приклади): в письменницькій белетристиці вони можуть бути “на місці”, але у мові наукового дослідження, як гадає, “тут їм і границя” [Франко 1986б, 42, 465].

У листі від 24 червня 1895 р. до Б. Грінченка Кримський зазначав, що праця Клоустона, “як на фоклор – першої ваги”, російською мовою не виходила. В його

перекладі й із власними додатками вона, за сприяння Франка, з’явиться друком у Львові. Ймовірна назва – “Народні казки та вигадки. Як вони блукають та перевертаються”. Кримський пише, що, коли вже вийде у світ “Шах-наме” Фірдоусі українською мовою, йому було б цікаво почути думку Б. Грінченка про здійснений ним, автором листа, переклад віршованої епопеї. Він поділився також своїм сумом із приводу того, що закінчилося земне життя М. Драгоманова, вважаючи, що після “Тарасової смерті ще не було такої гіркої втрати для нашої батьківщини” [Кримський 2005, 195–197].

Зі Звенигородки Кримський написав до Грінченка ще одного листа (5–6 серпня 1895 р.), в якому повідомляв про свою завантаженість науковою роботою. Багато часу він присвячував перекладам з перської мови поеми “Шах-наме” Фірдоусі та з англійської – дослідження Клоустона, які окремими частинами вже перебувають у друці. Повернувшись до Москви, вчений збирався працювати над сходознавчими статтями до “Энциклопедического словаря” Брокгауза і Єфрона.

В листуванні Франка та Кримського нерідко порушується намір щодо видання українською мовою праці нідерландського професора Корнелія Петера Тіле “Історія релігій” у перекладі Михайла Павлика. Кримський був редактором праці, проте вона так і не вийшла друком. Він був радий, що “українці незабаром матимуть” можливість прочитати в його перекладі “Popular tales...” Клоустона, до яких також робить власні додатки (“для російських читачів”). Найважливіша (“для початкуючих” фольклористів) “річ” – Introduction – мала бути опублікована десь за місяць; усі, хто виявляв намір познайомитися з цією частиною ще до появи книжки, могли звертатися до Франка. Ще Кримський зазначав, що в його “увагах” читач знайде і бібліографію до кожного розділу [Кримський 1973, 183, 184, 187].

У листі від 8 серпня 1895 р. Франко зізнавався, що Кримському “подобався” його переклад “фаблію” про розхлюпане вино, який буде вміщено у книжці Клоустона. І свідчив, що то був його перший переклад поезії “прямо” з англійської мови, який він, між іншим, зробив ще до одержання відповідного рукопису. Згодом

з'ясувалося, що Кримський зміст цього вірша передав прозою [Франко 1986б, 50, 469]. Майже водночас (лист від 10 серпня) Кримський стверджував, що вже закінчив перекладати усю Клоустонову передмову, проте рукопису Франкові не надсилає, оскільки до вступної статті Клоустона він задумав подати деякі додатки, тому йому треба мати “готові аркуші перед собою”, і якщо вже видрукувано 3-й аркуш, то хотів би його одержати якнайшвидше [Кримський 1973, 191].

Та саме з цим аркушем сталася, як незабаром сповіщав Франко у листі від 30 серпня до Кримського, “неприємна пригода”. Рукопис пролежав у друкарні тривалий час. Лише завдяки особистому втручання Франка, коли він “напер”, нарешті було розпочато складання тексту для друку. Проте Франко мав на кілька днів виїхати зі Львова. З друкарні “коректу” передали М. Павликові, котрий і “зробив коректуру”. Друкарня “поспішилась” видрукувати аркуш. Коли вже Франко його переглянув, то помітив чимало помилок та інших похибок. Довелося весь означений матеріал передрукувати. Франко сповіщає, що як тільки він буде готовий, то надішле його Кримському негайно, а від нього чекає “якнайскоріше” подальшої частини рукопису, аби можна було “якнайшвидше” побачити опубліковану українською мовою Клоустонову книжку [Франко 1986б, 52].

Франкові здавалося (лист 13 грудня 1895 р.), що “натепер” найдоцільніше було б окремим виданням випустити у світ передмову Клоустона з додатком про Антара і долучити давню єгипетську казку про двох братів та розвідку про неї Коскена. Якщо Кримський з такими міркуваннями погоджується, то може взятися до перекладу казки, вміщеної у книжці французького єгиптолога професора Гастона Масперо. На думку Франка, книжка мала вийти “показною і позитивною”. Радить до бібліографії Коскена подавати “Slavica”. Пише, що згодом можна буде Клоустонові студії про окремі казкові мотиви видрукувати у менших випусках, навіть у журналі й у передруках [Франко 1986б, 64].

Кримський запевняв Франка (лист 8/20 грудня 1895 р.), що, можливо, і завтра надішле закінчення рукопису перекладеного Клоустонового тексту. Додатки (про

“Bibliothèque des Romans” – “Бібліотеку романів”, про деякі інші видання та “подрібний” покажчик) – трохи пізніше, а спершу він хотів би отримати все те, що вже надруковано. Просить Франка бути таким ласкавим і самому перекласти статті Масперо й Коскена, бо він ніяк не зможе, оскільки йому випало працювати “на всіх парах”. Зізнається, що буде дуже вдячний, якщо книжки “Шах-наме” Фірдоусі та праця Клоустона якомога швидше вийдуть у світ, оскільки тоді йому стане “краще” (детальніше з цього приводу обіцяє сказати в наступному листі) [Кримський 1973, 225].

28 січня 1896 р. Кримський, ще будучи студентом випускного курсу Московського університету, написав Франкові, що йому “зовсім не до вподоби добиватись кафедри” української філології (мається на увазі – у Львівському університеті), тому він повертається до “своїх колишніх планів, себто до професури східної” в Лазаревському інституті східних мов, де його “вже давно бажають”. Водночас виявляє невдоволення тим, що туди, до інституту, протягом останнього півріччя не подав “жоднісінької” розвідки зі східної тематики, бо був “дуже захоплений історією руської мови”. Вільного часу в нього зовсім не було й немає. Вчений вважав, що не лише перекладена ним поема “Шах-наме” Фірдоусі з примітками, а й підготовлена до друку українською мовою праця Клоустона матимуть для нього “велику вагу”. Дослідження англійського етнографа з певними “натяжками” можна було віднести до орієнталістики. Тобто обидва видання можуть будь-кого переконати, що він своїх студій у царині сходознавства не припинив [Кримський 1973, 232].

А наразі Кримський надсилав закінчення перекладеного тексту Клоустона та свої додатки, не сумніваючись, що й Франко дійде подібного висновку з приводу цих покажчиків: вони – “річ дуже важна”. Один був необхідний для того, щоб скласти розмаїті бібліографічні довідки, а другий мав бути своєрідною “провідною ниткою”, інакше читач міг “заблудитися” у Клоустоновій розвідці, оскільки і сам англійський дослідник “розкидається дуже”, та ще й перекладач додав “усяких приміток купу”, тому без “резюме” досягнути зміст означеної книжки буде досить складно.

Кримський визнав: не все виконав, що мав. Зокрема, не долучив списку “Bibliothèque des Romans”, щоправда, через причину об’єктивну – Рум’янцевський музей було зачинено. Він усвідомлював, що затримувати видання книжки йому ніяк “не випало”, тому Франко має всі підстави “сердитись” на нього “за забаріння”. До того ж він, переглянувши підготовлений матеріал, переконався, що треба внести до “Покажчика” правки на ті сторінки рукопису, де “починається” Клоустонова оповідь про Антара, хоча їх і не так багато. Тому просить Франка самому передивитися і внести до “Покажчика” писателів та заголовків” відповідні доповнення. Він мав на увазі свої посилання на австрійського вченого-сходознавця Адольфа Кремера (1828–1889), німецького філолога-орієнталіста Теодора Ньольдеке (1836–1930), стародавнього арабського історика Ібн-аль-Асіра (1160–1232), на свою “Доісламську поезію” тощо. Також просить перенумерувати в “Покажчику” сторінки, позначені олівцем, що мало означати: вони рукописні, а не друковані. Ще зауважує, що в окремих індійських словах, наявних у тексті, можуть виглядати помилково вжитими букви *я* та *и*, а насправді – то “точне віддання індійської вимови” [Кримський 1973, 230–231].

Рівно за два тижні до того Франко (14 січня 1896 р.) писав до Кримського, що “все чекає” його “докінчення” Клоустона (про Антара). При цій нагоді сповіщав, що давню казку про двох братів і розвідку Коскена “зладжу сам”. Також зазначав, що набрані аркуші Клоустонової книжки перебувають “зараз” не у друкарні, а в палітурника. Коли “вийде цілість”, тоді вишле уже і 6-й з його перекладу.

Того ж дня Франко просив Кримського повідомити, в якому році було опубліковано згадану в одному з листів статтю німецького сходознавця Ернста Куна про Варлаама і Йоасафа. Вона, безперечно, зацікавила Франка як дослідника цих постатей. Зазначав, що його власна “праця – обширна” (згодом її було видруковано у чотирьох книгах “Записок НТШ”). У франкознавстві ця праця фігурує як докторська дисертація, захищена у Віденському університеті, та характеризується як розвідка про старохристиянський духовний роман і його літературну історію.

За Клоустоном, ранні духовні повісті (а з-поміж них і про Варлаама та Йоасафа), “численно приходили” зі східних джерел, а саме – з буддійських. Кримський вкотре подає свою бібліографію, називаючи шість “важніших” досліджень “сеї знаменитої повісті” – англійською, німецькою, російською, сербською мовами (які вийшли наприкінці ХІХ століття), в т.ч. – й розвідку О. Кирпичникова, що 1876 р. з’явилася друком у Харкові. Ще він згадує, що відомий московський емігрант кн. Андрій Курбський, коли перебував на Волині, взявся перекладати духовну повість про двох християнських святих, хоча, за словами Кримського, на мову церковнослов’янську її було перекладено “далеко давніше”. Цей переклад не зберігся. Про цю обставину йшлося і в журналі “Киевская старина” за 1886 р.

В розділі “Поправки й додатки” Кримський оцінює погляди проф. О. Кирпичникова, який “доволі скептично” ставився до теорії німецького науковця Фелікса Лібрехта, оскільки йому, українському сходознавцю, здавалося, що зовсім нема підстав “уважати Йоасафа за Будду”. На основі наведених прикладів Кримський заявляє, що в учених дедалі більше “скріпляється певність” у їхній ідентичності. Називає низку праць з означеної теми, зазначивши, що серед них “найновішою” про “Варлаама та Йоасафа” праця д-ра І. Франка [Клоустон 1896, 14, 48–49, 149].

Франко в листі до Кримського роздумував: “Чи посуну далеко наперед науку про сю повість – сього не знаю, а бодай звезду до купи все важніше, що досі зроблено на сьому полі, і провірю важніші здобутки”. В цьому ж листі знаходимо Франкове зізнання: “Жаль, що я не орієнталіст!” (виділено мною. – О.В.) [Франко 1986б, 68, 69, 612].

Він був задоволений, що одержав “решту” праці Клоустона (лист від 5 лютого 1896 р.), та, оскільки у друкарні страйкують складачі тексту, матиме можливість уважно переглянути отриманий рукопис. Як тільки друкарня почне працювати в повному обсязі, він припилює, аби книжка якомога швидше побачила світ. Франко повідомляв також, що радіє з того, що згадану вже статтю німецького орієнталіста Е. Куна про Варлаама і Йоасафа має – “і то від самого автора” [Франко 1986б, 71].

Кримського – як основного перекладача книжки Клоустона – цікавило (лист від 3 березня 1896 р.), як відбувається підготовка до її видання. Тому він хотів дізнатися від Франка: чи закінчився страйк у друкарні? Відразу ж висловив прохання: як тільки з'являться друком поема Фірдоусі “Шах-наме” та дослідження англійського етнографа, наліслати “з ласки Вашої і те, і те”. Сповідіає, що для інституту розглянув книжку Йоганна Гаурі “Der Islam in seinem Einflusse” (“Ислам в его влиянии на жизнь его последователей”), обіцяє надіслати рецензію, яку писав “нашвидкоруч (бо де ж його в бога взяти часу?)”, проте гадає, що наразі “заспокоїв офіціальні вимоги” [Кримський 1973, 233].

Франко у листі від 24 березня 1896 р. відповідає Кримському, що днями буде видрукувано аркуш, де закінчується давня казка і починаються “уваги” Коскена. Ще один аркуш буде відведено для матеріалів Кримського. Водночас дякує йому за подаровану свою книжку “Очерки развития суфизма до конца III века гиджры”, яку одержав з дарчим написом: “Високошановному, дорогому приятелеві Івану Франкові на знак щирого прихилля автор. 9.III.1896”. Запевняє, що то – “річ дуже цікава”. Це вкотре доводить, що Франко незмінно прагнув глибоко, всебічно досліджувати суспільне життя не лише Європи: “Тема – розвій аскетизму і впливи буддизму на Захід – занімала й мене віддавна, і я дуже радо прочитаю Вашу працю” [Франко 1986б, 75, 76, 478].

Кримський (лист від 28 березня 1896 р.) “зрадив на саму вість”, що “Жите і слово” буде й далі виходити. І пообіцяв активно співпрацювати з часописом, та ще “акуратніше”, ніж досі. Стосовно Клоустона, то в одержаному 7-му аркуші познаходив окремі “дуже погані” друкарські помилки. Їх список надіслав [Кримський 1973, 235].

На початку травня 1896 р. Франко повідомив Кримського, що десь за тиждень книжка Клоустона буде готова вийти у світ. І, як зазначено в “Коментарях”, вона і справді з’явилася друком 26 травня [Франко 1986б, 76, 478]: “В.А. Клоустон. Народні казки та вигадки, їх вандрівки та переміни. З англійської мови переложив А. Кримський. Коштом К. Фрейтага. Львів, 1896”.

В “Передмові до українського перекладу” Кримський насамперед привертає увагу до того факту, що у книжці вміщено лише частину праці Клоустона. Адже видрукуваний англійською мовою текст даного дослідження містить рівно 1000 сторінок. Для львівського видання взято лише Introduction, тобто вступну статтю, та кілька окремих розділів. Щоб читач цієї української книжки мав повніше й цілісніше уявлення про всю працю англійського етнографа, подаються заголовки решти складових частин двотомника.

З досвіду свого перекладу Кримський наводить декілька прикладів. Приміром, як слово “казка” в загальному розумінні й термін “мітична казка” графічно передаються англійською мовою. Також розтлумачує, чому Клоустонове “fiction” перекладає і як “вигадка”, і як “вимисл” (коли те англійське слово ближче до французького “fabliau”). Як завважає Кримський, до терміна “вигадка” завдяки нашим письменникам вітчизняні читачі звикли “прив’язувати думку” про щось неодмінно веселе.

Автор українського перекладу пише, що значних додатків не робив. Найчастіше доповнював лише бібліографію, бо, на його переконання, вона не є повною. Усі власні примітки Кримський позначав криптонімом “А.К.”, аби читач напевне знав, хто їх запропонував. Конкретний приклад знаходимо вже у “Передмові до українського перекладу”, в котрій цитуються присутні в Клоустоновій праці слова сера Джона Малкома: “Хто бажає добре познайомитися з якимсь народом, той не повинен одкидати його простонародних оповідань та забобонів”. Проте англійський етнограф не посилається на першоджерело. Його віднайшов Кримський і тим самим доповнив бібліографію Клоустонового дослідження: “Sir John Malcolm, The history of Persia from the most early period, London, 1815, t. I, c. 2” [Клоустон 1896, 5].

Загалом, за нашими підрахунками, до тексту Клоустонової праці Кримський підготував 79 підрядкових бібліографічних довідок. Чимало з них є доволі розгорнутими. Він іноді не погоджується з окремими думками Клоустона та інших західних дослідників щодо розповсюдження у світі

казкових сюжетів та їхнього впливу на розвиток даного жанру оповідань. Зокрема, цікавими й переконливими виглядають його міркування щодо кількох століть взаємодії у цій сфері Індії та Греції [Клоустон 1896, 51–52].

Можна сміливо зазначити, що Кримський уже в молоді роки засвідчив, що він є українським орієнталістом, широко обізнаним як з арабськими (і загалом східними), так і з європейськими науковими дослідженнями. Наприклад, він заважував, що Клоустон досить побіжно згадує про Калілу та Дімну – персонажів багатьох казкових оповідань, наголошуючи, що їхнє першоджерело – індійська Хітопадеша. Називає точні переклади, зокрема – на арабську, грецьку, німецьку, французьку, російську мови [Клоустон 1896, 15–16].

Кримський зазначає у своїй “Передмові до українського перекладу”, що англійському виданню праці Клоустона передуює коротке вступне слово. Автор найбільше говорить про двох дослідників – Кейтлі та Денлопа та їхні дві книжки. Перший з них вважав, що серед різних народів однакові теми казкових сюжетів з’явилися випадково, а другий волів знайти такі їхні східні джерела, котрих просто не існувало. На погляд Кримського, обидві ці книжки вже застаріли і не можуть становити інтерес. Свою передмову Кримський закінчує словами, якими закінчував і Клоустон свою маленьку передмову: народні казки дають нам можливість пізнавати “загальне братерство цілого людського роду” [Клоустон 1896, 4, 5].

Незадовго перед цим, а саме 21 травня 1896 р., Франко акцентував увагу Кримського на тому, що він міг побачити з надісланих йому підготовлених до публікації Клоустонових аркушів: “титулову карту” передруковано і зміст подано на початку книжки. За свою власну примітку просить “дорогого друга” не гніватися. У ній коротко сказано про середньовічний збірник морально-повчальних легенд “Велике Зерцало” (“Speculum exemplorum”) [Клоустон 1896, 154–155]. У необхідності появи цієї примітки Франко не вбачав вини Кримського. Свого часу неточність допустив Гастон Парі (1839–1903) – французький історик літератури, сходознавець, котрий,

як здається Франкові, міг “помилитися і прийняти”, що “Speculum exemplorum” є витяг із “Sermones” Жака Вітрі (?–1244) – французького середньовічного письменника, а не з “великого” “Speculum” Вікентія з Бове (?–1264) – французького літератора й ученого. Як зазначено в “Коментарях”, він уклав історичну енциклопедію “Дзеркало історії” (“Speculum historiale”), опубліковану 1463 р. в Страсбурзі й 1494 р. – у Венеції. Франко зізнається, що й сам не знав, “відки взялося “Speculum exemplorum”, поки не прочитав “звістку” в Карла Гедеке (1814–1887) – німецького історика літератури. Ще Франко заважував, що праці російського історика літератури Петра Владимиrowa (1854–1902) й “досі не маю й не бачив”. Мова йшла про його дослідження “Великое зеркало (из истории русской переводной литературы XVII века)”, видане в Москві 1884 р. З цього приводу Франко зробив такий висновок: “Значить, не знати такої речі таки не встид” [Франко 1986б, 77, 478].

Між іншим, у листі від 7 жовтня 1894 р. до М. Драгоманова Франко засвідчував: “Книжку Гастона Парі одержав, та се не те, про що я просив. У нього є особна книжка про орієнтальні казки в французькій літературі, а в отсій книжці сього й зовсім нема. Та все-таки є дещо інтересного, особливо стаття про Полена Парі”. Мабуть, він хотів мати для наукової роботи студії цього автора “La littérature française au moyen âge” (Париж, 1888) [Франко 1986а, 521, 771].

Разом з попереднім Франковим листом Кримський одержав і нові аркуші Клоустонової книжки. Його вельми здивувало те, що на обкладинці він не побачив імені Франка. З листа від 25 червня 1896 р. Кримського пересвідчуємося, що даний факт він сприйняв як ознаку несправедливості. Вважав, що Франкова “робота – трохи чи не половина книжки. Таким способом Ви собі заподіяли кривду, а коли хочете, то й мені, бо щиро Вам признаюся, що мені принадніше було б фігурувати поруч Вас, ніж самому”. І пропонував, якщо кольорова обкладинка ще не готова, то за виявленим бажанням можна б “видрукувати й своє ім’я на ній” [Кримський 1973, 235, 238]. Але Франкове “ймення” на обкладинці так і не з’явилося...

ЛІТЕРАТУРА

Клоустон В.А. Народні казки та вигадки, їх вандрівки та переміни / З англійської мови переложив А. Кримський. Коштом К. Фрейтага. Львів, 1896.

Кримський А.Ю. Епістолярна спадщина Агатангела Кримського (1890–1941 рр.). 2005. Т. 1.

Кримський А.Ю. Твори в п'яти томах. 1973. Т. 5, кн. 1.

Франко Іван. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. 1986а. Т. 49.

Франко Іван. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. 1986б. Т. 50.